

VIELÄKÖ YLIOPISTOA TARVITAAN

EMER.PROF. REIJO RAIVOLA

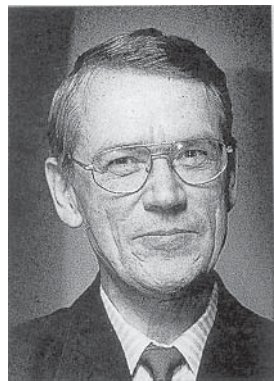
Yliopisto on poliittinen ja sosiaalinen laitos, ei pelkästään älyllinen. Poliittiset, kulttuuriset, sosiaaliset, taloudelliset ja demografiset muutokset vaikuttavat yliopiston tehtäviin ja rakenteeseen. Sen on taivuttava, jottei taituisi. Kansallisen muutoksen on otettava huomioon yhä enemmän kansainvälinen muutos. Yksi tapa reagoida muutokseen on ollut toiminnan sekä sisäinen että ulkoinen laajentaminen ja opetustehtävän korostaminen. Syitä on ollut pääasiassa kaksi: koulutetun työvoiman kysynnän lisääntyminen ja koulutuksen ymmärtäminen demokraattisen hyvinvointiyhteiskunnan palvelutuotteeksi, johon jokaisella on oikeus. Seurauksena on ollut tasa-arvon lisääntyminen, mutta samalla koulutuksen yksilöllisen tuoton laskeminen. Usko arvosanoihin, kredencialismi, on tuonut mukanaan koulutusinflaation.

Tutkinnon ostovoima ja tuottoaste markkinoilla laskevat siitäkin syystä, että monilla aloilla kysytään konkreettista osaamista enemmän kuin muodollisia kvalifikaatioita. Varttuneelle opiskelijalle tutkinnon ja tittelin vaihtoarvon merkitys on pienempi kuin suoraan koulusta tulevalle. Hän ei ole maantieteellisesti enää yhtä liikkuva kuin nuori, hänellä on työuraa vähemmän jäljellä ja hänellä on usein vakinainen työpaikka. Hän ei ole kiinnostunut oppiarvosta sinänsä vaan lisätiedosta, jonka hän voi muuntaa persoonalliseksi ja ammatilliseksi kasvuksi. Englannissa tällaisia tai muuten osa-aikaisia opiskelijoita on 50 prosenttia opiskelijakunnasta. Meillä korkeakoulutus tähtää lähes aina perustutkinnon tuottamiseen, sitä tarjotaan täyspäiväopiskelijoille ja virka-aikaan. Huomiota on kiinnitetty koulutuksen laajentamiseen, mutta ei opiskelijajoukon koostumuksen muuttumiseen.

Perinteisen, suoraan toiselta asteelta jatkavien opiskelijoiden lisäksi yhä enemmän opiskelijoissa on nuoria aikuisia (30-vuotiaita), jotka muuttaman vuoden työelämäkokemuksen jälkeen hakeutuvat tutkintotavoitteiseen korkeakouluopiskeluun. Toiseksi opiskelijoiksi hakeutuvat täydennyskoulutettavat, joilla jo on tutkinto takanaan ja jotka joskus etsivät teoreettista vahvistusta osaamiselleen, joskus teknisen osaamisen päivi-

tystä. Kolmas ryhmä on tarjottuun mahdollisuuteen tarttujat, usein jo keski-ikäiset työntekijät, joiden elämän- ja työtilanne antavat mahdollisuuden mitata kykyjään. Näiden kaikkien tarpeet, odotukset ja motiivit poikkeavat toisistaan, ja tähän kirjavuuteen korkeakoulun tulisi kyetä vastaamaan. Korkeakoulutukseen muodostuu useita sisään- ja uloskäyntejä sekä siltoja eri instituutioiden välille. Myös koulutuksen jakelumekanismin on ollut pakko monipuolistua. Perinteisen opetuksen rinnalle yleistyy työssä oppiminen ja sen tunnistaminen ja tunnustaminen, etäopetus, itseopiskelu ja e-oppiminen. Epäoikeudenmukaiselta myös tuntuu, että opiskelun maksaja riippuu siitä, missä elämänvaiheessa ja millä statuksella ryhtyy opiskelemaan. Perus- ja täydennyskoulutuksen raja hämärtyy, osa-aikaopiskelun ja palkkatyön yhdistäminen yleistyy. Kritiikki oppilaitoskeskeisestä ammatillisesta koulutuksesta siirtyy korkea-asteen vastaavaan kritiikkiin, onhan korkeakoulutus jo määritelmällisesti aina ammatillista koulutusta. Vaatimus työelämäkeskeisistä tutkinnoista yleistyy. Kehitystrendit ovat selvä uhka varsinkin humanistiselle koulutukselle ja tieteenalakeskeiselle yliopisto-organisaatiolle.

Kun korkeakoulujärjestelmää on yhä enemmän alettu pitää innovaatiojärjestelmän osana ja koulutusta sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla investointitekijänä, on loogista, että sen tuotteille, eikä siis vain panoksille, aletaan etsiä markkinahintaa. Koulutus kaupallistuu. Tony Blair on selkeästi lausunut, että tavoitteena on lisätä lukukausimaksuja maksavien ulkomaalaisten opiskelijoiden määrää englanninkielisissä yliopistoissa. Australia on jo pitkällä tässä suhteessa. WTO:n agendassa koulutushyödykkeiden kauppa on keskeisellä sijalla selvitettävien asioiden joukossa. Näyttää siis siltä, että kansainvälisellä tasolla on syntymässä aidot koulutusmarkkinat. Näille markkinoille kuuluvat myös uusmanageria-

Reijo Raivola

lismi ja akateeminen kapitalismi. Koodatun tiedon siirtäminen ja jakaminen esimerkiksi opettamalla on halpaa uuden tiedon tuottamiseen ja taitojen (hiljainen, kodifioimaton tieto) siirtämiseen verrattuna. esimerkki. Nämä ovat kilpailuja hyödykkeitä. Siksi uusia opetuksen tarjoajia on kansainvälisillä markkinoilla syntynyt runsaasti. Tutkimuksen ja tiedon levittämisen suhdetta kuvaa seuraava esimerkiksi. Ensimmäisen Windows-käyttöjärjestelmän sisältävän CD-levyn tuottaminen maksoi miljoonia dollareita, seuraavien 25 senttiä kappale.

Kaupallisesti ongelmaksi näyttää muodostuvan ihmisen ulkopuolelle koodattavissa olevan tiedon, wet waren, asema julkishyödykkeenä, koska sen käyttöön otossa sen tuottaminen erotetaan käyttäjille koituvasta hyödyistä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yksityisten sijoitusten julkinen tuottoaste on kaksi kertaa suurempi kuin yksityinen tuottoaste ulkoisvaikutuksista johtuen. Uudet kasvuteoriat kysyvät nyt, mitä kannustimia ideoiden tuottamiselle voidaan tarjota. Ratkaisumalleja on etsitty kahdesta suunnasta. Julkinen valta sekaantuu tutkimukseen perustamalla omia tutkimuslaitoksia tai antamalla voimakasta tukea yliopistojen tutkimukselle. Toinen suunta on tukea idean tuottajan monopoliaseman muodostumista tekijänoikeussuojaa vahvistamalla (patentit, tuote- ja liikemerkit, copyright). Kysymys on peruserosta yrityksen ja yliopiston välillä. Yritysten tehtävä on tuottaa voittoa omistajalleen ja katetta hänen sijoituksilleen. Yritystoiminnassa ollaan valmiita ottamaan riskejä kilpailussa muita vastaan. Tämän riskinoton odotetaan taloudellisesti kannattavan. Yrityksen tuote tai toiminta voi myös edistää yhteistä hyvää, mutta ne voivat olla myös sen vastaisia. Yliopistot taas muodostavat globaalin tiedeyhteisön, jonka tehtävänä tulisi olla yhteisen hyvän edistäminen ja kaikille avoimen tiedon lisääminen Siksi sillä opetusinstituutiossa on tehokas tiedon jakelumekanismi. Yliopistolle ei siis riitä pelkkä tutkimus ja tuotekehittäminen, R&D. Siitä tulee yliopisto vasta kun mukaan astuvat tutkimus ja opettaminen sekä tutkimus ja siitä oppiminen, R&T ja R&L. Yritysten ja yliopistojen jännitteelle on haettu ratkaisua uudesta johtamiskulttuurista, managerialismista ja yliopistojen perustehtävistä irrotetusta yritystoiminnasta. Hallinto- ja johtamisjärjestelmien ajan tasalla pitäminen on haaste, jossa ei välttämättä ole onnistuttu. Ainoa asia, mistä ollaan yhtä mieltä, on, että ei pidä sallia ohjailematonta aje-

lehtimistä markkinoiden mukaan (vrt. teknisen koulutuksen volyyymi)

Ongelma on, että korkeakoulutuksen laajentuminen on laskenut toisella asteella koulutetun työvoiman kysyntää. Kiistanalaista on, onko koulutustaso nousun takana tuotantoteknologioiden edistymisestä aiheutuva vetoefekti vai järjestelmän ylikapasiteetista aiheutuva tarjonnan lisääntyminen, työntö. Pahasti näyttää, siltä että työn ja koulutuksen suhteita säätelee kredentialistinen ajattelu: koulutusta käytetään työvoiman tarjonnan järjestelyyn. Näin ei tarvitse olla: ei esim. Välimeren maissa ole näin. Sen sijaan esim. Ranskassa ja Englannissa ensimmäisen. työpaikan ja koulutuksen vastaavuus on selvästi laskenut. Koulutusinflaatiolla on taipumus sulkea sisäiset työmarkkinat, laskea julkista ja yksityistä tuottoastetta (osa koulutusta on kulutusta) ja pysäyttää vanhempien ja huonommin koulutettujen urakieron. Tarjontaa ohjaa myös ajattelu, että tarjonta ennen pitkää ja itsestään muuttuu kysynnäksi ja että inhimillisen pääoman kasvu näkyy tuottavuuden kasvuna. Meillä koulutustarjonta-ajattelu on lähtenyt lähes yksinomaan perinteisten tutkintojen tuottamisesta. Maailmalla on useita vaihtoehtoja jo ennen kandidaatin tutkintoa, monenlaisia kandidaatin tutkintoja ja useita mahdollisuuksia maisterin tutkinnon jälkeen perinteisten tieteellisten jatkotutkintojen ohella. Koulutustarpeen ennakoinnissa emme saa tyytyä yksinkertaiseen kausaali-ajatteluun, koulutuksen tutkintovolyymiin ja hyvinvointi-indikaattoreiden korrelatiiviseen tarkasteluun. Tuotantofunktion mustaa laatikkoa on pyrittävä avaamaan ja löytämään ja tulkitsemaan operaattoreita, jotka muuntavat koulutuspanoksen tuotantohyödyksi. Ristiriita on siinä, että näin ei tehdä, vaikka koulutus on selvästi muutettu talouden käskyläiseksi.

Yhteiskuntien taloudellisissa, sosiaalisissa ja teknologisissa ympäristöissä tapahtuu niin voimakkaita ja nopeita muutoksia, että yliopistot eivät ole onnistuneet tuottamaan näihin ympäristöihin toimijoita. Esimerkiksi tutkimusprosessien pitkät toteuttamisajat eivät pysy tiedon puolittamisen tahdissa. Yhteiskunta ei odota yliopiston tuottavan mitä tahansa korkeatasoista uutta tietoa. Siltä kaivataan teknistä ja erikoistunutta tietoa, jota pidetään strategisena voimavarana taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin ja edistyksen tuottamiselle. Elinkeinoelämän yksi vastaus tyytymättömyyteen on ollut omien korkeatasoisten oppimisympäristöjen rakentaminen.

Yhdysvalloissa lasketaan olevan noin 2000 yritys-yliopistoa (corporate campus), joiden toimintaan käytetään 2,3 prosenttia yritysten palkkasummasta, toimintabudjettien yhteissumman ollessa 10.1 miljardia dollaria. Motorola yksistään piti palkkalistoillaan 400 päätoimista ja 700 sivutoimista opettajaa. Jokainen työntekijä sai vähintäänkin 40 tuntia vuodessa koulutusta. Budjetti ylti 200 miljoonaan dollariin. Pääjohtaja Christopher Galvin totesi, että yhtiö ei halua palkata pelkästään neljän vuoden tutkinnon suorittaneita vaan työntekijöitä, joilla on valmius 40 vuoden tutkintoon. Yllättävältä kuulostaa, että 100 yritys-yliopiston dekaania haastattelussa totesivat, että enää ei ole tärkeitä aikaisemmin relevantti Ivory League –efekti. Arvostetut yliopistothan ovat voineet luottaa eksellenssiin laadunmäärittelysään, toisin sanoen kerran hankitun arvostuksen jatkuvaan sosiaaliseen validointiin. Eksellenssi muuttuu oikeudesta valikoida opiskelijansa kyvyksi tuottaa osaamisen lisäarvoa. Koulutuksen relevanssin on oltava läpinäkyvä ja funktionaalinen: oppilaitoksen on jatkuvasti legitimoitava toimintansa suhteessa yhteiskunnan palveluodotuksiin.

Mitä nämä odotukset sitten ovat elinkeinoelämän näkökulmasta? Yritykset odottavat joustavaa ja nopeasti reagoivaa yhteistyötä (laboratoriot, kirjastot, tietoverkot, ennakointi- ja tiedonhallintajärjestelmät). Ne odottavat, että koulutusohjelmat on jäsennetty moduloituiksi ja akkreditoituiksi poluiksi eikä suljetuiksi yhä piteneviksi ja ohentuviksi tutkimus- ja opintokursseiksi. Opiskelijoilla oletetaan olevan riittävä it-lukutaito. Innovaatioiden tuottamiseksi ja leviättämiseksi tarvitaan ajan tasalla oleva aineettomien arvojen tekijänoikeusjärjestelmä. Korkeakoulutuksen saaneiden oletetaan olevan aidosti kansainvälisiä sekä kielitaidoltaan että kulttuuri-osaamiseltaan. EU-kansalaisen tavoite 3 kielen hallinnasta ei riitä, mutta olisi hyvä välitavoite. Hänen oletetaan olevan kaikessa toiminnassaan asiakassuuntautunut, innovatiivinen ja laatu-tietoinen. Korkeakouluilta odotetaan räätälöityjä liikkeenjohto-ohjelmia. Yhdysvalloissa on tuhansia MBA-ohjelmia, jotka tuottavat vuosittain 3 mrd dollaria yliopistojen kassaan. Yritykset odottavat räätälöityjä tutkimus-ohjelmia sekä oppimiskumppanuutta ja aktiivista osallistumista alueelliseen ja paikalliseen oppimisyhteisöön. Yliopistoilta odotetaan myös yritys-yliopistojen akkreditointia.

Korkeakoulut puolestaan odottavat elinkeinoelämästä rekrytointipohjan laajentamista, asiantuntija-apua opetukseen, tutkimusrahoitusta, yhteisiä kehittämissuunnitelmia ja mahdollisuutta työntää opiskelijan jalka työpaikan oven väliin.

Kun yliopisto on yrittänyt vastata kaikkiin palveluodotuksiin ja olla kaikkien ystävä, mitä on jäänyt jäljelle yliopiston ideasta? Vieläkö mannermaalle yleistyneen Humboldtin ja Napoleonin yliopiston tunnistaa? Onko uhrattu perinteinen yliopiston ydin, pysyvät tutkijavirrat, kaupallisista intresseistä riippumaton perustutkimus ja taloudellista hyötyä korostamattomat koulutusohjelmat. Onko jäljellä vain Napoleonin yliopisto: valtiovallan uskollinen liittolainen yhteiskunnan perusrakenteiden ja vallanjakomekanismien säilyttämisessä. Anglosaksiseen maailmaan kehittyntä Newmanin kasvattavaa ja sivistävää yliopistoa ei enää aikoihin ole Suomessa tavattu. Mutta tunnusmerkkinsä kadotettuaan millä yliopisto erottautuu muista laitoksista? Näyttää siltä, että yliopistolla ei ole mitään funktiota, jota jokin mokin laitos ei täyttäisi. Monet yritys-yliopistoista tarjoavat yleissivistävää ja perspektiiviä avartavaa koulutusta, kasvattavat. Useat yksityiset tutkimuslaitokset ovat perustutkimuksessa rutkasti yliopistoja edellä. Optimistit sanovat, että jos kaikki menee hyvin informaatioteknologian ja räjähtäneen tarjonnan avulla koko ihmis-kunta on yhtä yliopistoa. Toisaalta yliopistoilla on omia liikeyksikköjä, ne tekevät markkinointitutkimusta omista tuotteistaan, konsultoivat yritysjohtoa, tarjoavat terveydenhoito- ja liikunta-palveluja, ratkaisevat tilauksesta asiakkaan puhtaasti teknisesti ongelmia. Usein ne turvautuvat tieteen myytteihin taistelllessaan etuoikeuksien puolesta. Organisaation autonomian ja akateemisen vapauden sanotaan luonnehtivan yliopistoa. Mutta jos yliopisto toiminnaltaan ja perusidealtaan ei eroa muista laitoksista, miksi sen tulisi nauttia vapauksista, joita muille ei sallita? Tutkimusroolin korostaminenkaan ei ole vailla ongelmia. Randall Collins näkee, että tutkijat haluavat muodostaa suljetun luokan, joka tyydyttää tieteen itsensä luomaa kysyntää. Tutkijan tieto ja ongelmat, joihin se on vastaus, ovat sisäisesti yhtä. Kumpakaan ei ole ilman tiedeyhteisöä, joka määrittelee, mitkä ongelmat ovat tutkimisen arvoisia ja joka validoi sosiaalisesti hyväksyttävät vastaukset esitettyihin ongelmiin.

Yliopiston roolina on yhdistää tasapainoiseksi kokonaisuudeksi sen koulutus-, sivistys-, tut-

kimus- ja palvelutehtävä. Jos se minimoi vuorovaikutuksensa ympäristönsä kanssa, vaarana on nostaa ainoaksi tehtäväksi oman itsensä uusintaminen, tuottaa tietoa sen itseisarvon vuoksi. Jos taas työvoimafunktio saa vallan, yliopisto välittää tietoa sen käyttöarvon ja tuottaa tutkimuksia niiden vaihtoarvon vuoksi. Silloin yliopistosta muodostuu tiedon kuluttaja ja se menettää uudistumiskykynsä. Durkheimin mukaa koulu ei voi luoda normeja eikä toimia suunnan näyttäjänä. Se vain muokkaa kansalaisia noudattamaan normeja. Näin kouluksi latistettu yliopistokin. Euroopan valtakielet ovat säilyttäneet laitoksella latinalaisperäisen (universitas) nimen. Me suomalais-ugrilaiset olemme alun alkaen tehneet siitä koulun tai opiston. Ongelmaksi jää, miten massoittunut laitos järjestää oman uskonpuhdistuksensa, mistä löytää rohkean Lutherinsa, joka ei kunnan postmodernin lailla lausu, että tässä seison, mutta yhtä hyvin voisın seistä jossain muuallakin.

Systeemiteoreettisesti on niin, että kun toimivaan järjestelmään tuodaan uusi osa tai toimija, aikaisempien toimijoiden keskinäiset suhteet, tehtävä ja rooli muuttuvat. Maahan on syntynyt uusi yliopistoja laajempi ammattikorkeakoulusektori. Yliopistojen roolissa ja toiminnassa tätä muutosta ei huomaa muuten, kuin että yliopistot ovat ”käytännöllistäneet” toimintaansa. Molemmat sektorit kilpailevat samalla kentällä ja samoista opiskelijoista. Ne alkavat muistuttaa yhä enemmän toisiaan. 1960-luvulla alkanut yhtenäiskouluajattelu on päätöksessään: meille on pystytetty 17-vuotinen yhtenäiskoulu, jonka lähes koko ikäluokka käy.

Vieläkö siis yliopistoa tarvitaan? Webbi, Maailman kauppajärjestö (WTO) ja globalisaatio vii-

meistään lopettavat perinteisen yliopiston monopolin. Kaupallinen ja virtuaalinen koulutustarjonta lisääntyy huomattavasti. Mutta euro seuraa opiskelijaa: vain halvasti toteutettava, tarkoin kysynnän mukaan kohdennettu funktionaalinen opetus saa kaupalliset toteuttajansa. Opiskelijat valinnoillaan määrittävät perinteisenkin yliopiston mission ja äänestävät jaloillaan ollessaan tyytymättömiä tarjontaan. Muuttuneet vastaukset kysymyksiin kuka opiskelee ja miksi pakottavat etsimään uudet vastaukset kysymyksiin mitä ja miten opetetaan. Toisaalta kansalliset ja ylikansalliset poliittiset ohjelmat korostavat uuden tiedon merkitystä tuotannontekijänä ja kilpailuetuna osaamisyhteiskunnassa. Yliopistoon on kohdennettu suuremmat odotukset kuin koskaan ennen kaiken yhteiskunnallisen hyvän moottorina. Tulevat rehtorit ovat vaativan tehtävän edessä: globalisoidu tai kuole, virtualisoidu tai katoa. Paine markkinoiden ja teknologian kaikkivoipaisuudesta uhkaa musertaa yliopiston älyllisenä ja kulttuurisen ideana ja ideaalina. Tässä ideaalin ja arkitodellisuuden ristiaallokossa yliopiston pitäisi löytää paikkansa nimenomaan yliopistona muistaen, että se ei ole ainoa korkeakoulutuksen tarjoaja eikä tutkimuksen harjoittaja. Mutta voisiko jokin yliopisto tai edes sen pieni osa tehdä intressitöntä tutkimusta tiedon itsensä vuoksi ympäristössä, jossa opiskelijat eivät ole asiakkaita vaan kumppaneita? Voiko uusi Luther julistautua rehellisesti elitistiseksi ja vastuulliseksi ilman tulosvastuuta? Jään uteliaana keinutuolissani odottelemaan.

Näkökulma pohjautuu Reijo Raivolan pitämään jäähyväispuheeseen Tampereen yliopistossa 9.10.2002